

РОЗДІЛ III. ПЕДАГОГІЧНІ Й МЕТОДИЧНІ ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ МОВЛЕННЕВОЇ КУЛЬТУРИ ОСОБИСТОСТІ

УДК 378. 14.: 004

О.Б. Кривонос

Сумський державний
педагогічний університет

ДИДАКТИЧНІ УМОВИ ФОРМУВАННЯ ПРОФЕСІЙНО-ТВОРЧИХ УМІНЬ СТУДЕНТІВ

У статті розглядаються питання організації пізнавально-творчої діяльності студентів шляхом створення необхідних дидактичних умов як спеціального середовища у навчальному процесі, що забезпечує розвиток професійно-творчих умінь майбутніх фахівців.

В статье рассматриваются вопросы организации познавательно-творческой деятельности студентов путем создания необходимых дидактических условий как специальной среды в учебном процессе, которая обеспечивает развитие профессионально-творческих умений будущих специалистов.

The problem of the management of the process organisation of students' cognitive and creative activity as one of the leading didactic conditions of formation of future specialists' professional and creative skills is shown in this article.

Постановка проблеми. Питання підготовки студентів вищих навчальних закладів на рівні професійних умінь творчого характеру є актуальним. Це зумовлено необхідністю виконання вимог Національної доктрини розвитку освіти щодо забезпечення умов для творчої самореалізації особистості студента; подолання суперечності між вимогами нових галузевих стандартів освіти щодо підготовки фахівця, здатного вирішувати складні професійні завдання діяльності, і недостатньою розробленістю науково-методичних основ системи їх навчання; поглибленням міжнародних зв'язків, що привело до розширення ринку праці, роботи значної кількості випускників ВНЗ за кордоном і відповідно посиленню вимог до якості їх підготовки.

Нові галузеві стандарти вищої освіти України передбачають освітні та кваліфікаційні вимоги до випускників вищих навчальних закладів у вигляді переліку здібностей та вмінь вирішувати завдання діяльності [4].

Аналіз актуальних досліджень. Уміння є найважливішим засобом успішної діяльності, показником професійної майстерності людини. Професійні вміння утворюють спеціальні знання і вміння, що залежать від роду діяльності [5].

Кожне вміння можна розглянути як певну кількість цілеспрямованих і взаємопов'язаних дій, що виконуються в логічній послідовності. У цьому

розумінні кожне вміння має свій алгоритм. Проте конкретні умови діяльності, особливо в нестандартних ситуаціях, зумовлюють творчий характер уміння, міру його успішності як евристичної дії спеціаліста.

В основі професійних умінь лежить комплекс теоретичних знань у поєднанні з життєвим досвідом особистості. Узагальнені професійні вміння є специфічною категорією внутрішніх і зовнішніх дій, що ґрунтуються на законах абстрактного мислення і полягають у виявленні загальних принципів у певних явищах, процесах, предметах для подальшого використання цих принципів з перенесенням у нові ситуації відповідно до поставлених завдань [1].

Плануючи зміни у фаховій підготовці, шукаючи шляхи і засоби формування професійно-творчих умінь студентів, ми виходили з положень про те, що найефективніший результат професійної підготовки у вищому навчальному закладі, а саме максимально можливий рівень досягнення професійної компетентності у вигляді формування професійно-творчих умінь, можна отримати лише під час створення необхідних дидактичних умов.

Як засвідчує практичний досвід та результати дослідження А. Абдуліної, Ю. Азарова, Ф. Гоноволіна, Н. Кузьміної, В. Сластьоніна, Л. Спіріна, А. Щербакова та інших, з метою розробки нових шляхів формування професійно-творчих умінь у майбутніх спеціалістів необхідно створити умови для моделювання структури творчої діяльності майбутнього фахівця.

Умови навчальної діяльності – це сукупність обставин, в яких вона здійснюється. Дидактичні умови часто розглядаються як фактори (чинники), що сприяють або перешкоджають успішності навчання. У філософському розумінні “фактор” визначається як умова, рушійна сила, причина будь-якого процесу. До факторів ефективності освіти дорослих відносять обставини, що сприяють збігу досягнутих результатів із педагогічними цілями. Такими є: адекватність запропонованих освітніх послуг у структурі і змісті освітніх потреб; зміст технологій освітньої діяльності; рівень кваліфікації освітян; рівень і стійкість мотивації до навчання; готовність до систематичної діяльності, вольові якості тощо [3, 190].

Умова є зовнішнім щодо предмета, оточенням об’єктивного світу, без якого предмет існувати не може. У педагогіці умови часто відносяться до факторів навчання і виховання поряд із предметом підготовки, освіти та ін.

Метою статті є аналіз провідних дидактичних умов формування професійно-творчих умінь студентів.

Виклад основного матеріалу. У проведеному дослідженні під педагогічними умовами ми визначили спеціально створене і кероване середовище у навчальному процесі. Це середовище не виникає само по собі, а має бути штучно створене суб'єктами навчального процесу з метою оптимального перебігу навчання, що забезпечує професійно-творчий розвиток студентів.

Експериментальним шляхом ми перевірили ефективність основних дидактичних умов формування професійно-творчих умінь студентів, серед яких були визначені: а) створення творчо-орієнтованої мотиваційної сфери професійної діяльності як студентів, так і викладачів; б) використання інноваційних можливостей евристично-модульної технології навчання; в) організація пізнавально-творчої взаємодії студентів як єдності допомоги і протидії, як застосування механізмів евристичної діяльності; г) організація обов'язкової професійно творчої практики у змодельованих та реальних ситуаціях виробничої діяльності; д) компетентна педагогічна діагностика готовності студентів до професійно-творчої діяльності.

Запропоновані дидактичні умови відповідають основним характеристикам – складовим творчої діяльності: мотиваційним, операційним, комунікативним, діагностичним, на забезпечення яких і спрямовані визначені дидактичні умови.

Зокрема, як відзначає дослідник А. Козирева, цілеспрямований вплив педагога на процес творчого розвитку особистості можливий у тому разі, якщо викладач спирається на цілі, мотиви та інтереси особистості студента. У цьому випадку взаємодія педагога зі студентами набуває властивостей методу організації самовиховання творчих якостей особистості та активізації її творчого потенціалу [2].

З метою перевірки першої дидактичної умови щодо створення творчо-орієнтованої мотиваційної сфери професійної діяльності як студентів, так і викладачів нами у дослідженні вивчався рівень мотивації студентів до майбутньої професійної діяльності, яка формувалась на першому спонукально-мотиваційному етапі досліджуваної евристично-модульної технології і пронизувала всі її наступні етапи. Шляхом анкетування був виявлений рівень мотивації до професійного навчання студентів на початку і наприкінці його. На запитання, на якому рівні ви оцінюєте власні знання про майбутню професійну діяльність, студенти першого курсу як експериментальних, так і контрольних

груп відповіли майже однаково. Їх обізнаність із майбутньою професією та мотивація до навчання становила в середньому 2,4 бали, що відповідало проміжку між недостатнім і середнім рівнями. Тобто нам довелось констатувати незадовільний для пізнавально-творчої діяльності рівень мотивації студентів до навчання і майбутньої професійної діяльності.

Цей висновок спонукав нас у процесі експерименту приділяти особливу увагу постійному здійсненню мотиваційних заходів на всіх етапах евристично-модульного навчання, що, власне, і відповідало одному із провідних принципів цієї педагогічної технології. Як результат, під час анкетування студентів випускних груп рівень мотивації значно зріс як в експериментальних, так і в контрольних групах. Заслугує на увагу той факт, що в експериментальних групах зовсім відсутні незадоволені своєю професійною діяльністю студенти, тоді як у контрольних групах 7% студентів відзначили своє небажання працювати за обраною професією.

Отримавши такі результати у процесі експерименту, нас зацікавило питання, яка ж сила взаємозв'язків між окремими етапами евристично-модульної технології навчання з точки зору тих, хто навчається. Студентам-випускникам експериментальних груп було запропоновано провести індивідуальну експертну оцінку питомої ваги кожного з етапів евристично-модульного навчання з точки зору їх ефективності у процесі формування професійно-творчих умінь майбутніх фахівців.

На підставі отриманих результатів можна зробити висновок, що у процесі формування професійно-творчих умінь у межах евристично-модульної технології навчання у студентів експериментальних груп склалося тверде переконання, що без постановки цілей, без розуміння сенсу майбутньої професійної діяльності, без бажання цю діяльність не можна буде здійснювати. Адже в оцінці питомої ваги етапів евристично-модульної технології на перше місце вони поставили спонукально-мотиваційний. Це ще раз підтвердило наші припущення, що ефективне формування професійно-творчих умінь може здійснюватися тільки за дидактичного забезпечення творчо орієнтованої мотиваційної сфери професійної діяльності студентів на всіх етапах евристично-модульного навчання.

Другою дидактичною умовою формування професійних умінь студентів творчого характеру було визначено використання інноваційних можливостей евристично-модульної технології навчання. До таких можливостей у

дослідженні віднесено: а) збільшення обсягу самостійної творчої діяльності у навчальному процесі; б) ґрунтовну опору на евристичне мислення студентів та їх евристичний досвід під час вивчення нового, формування професійних здібностей і вмінь; в) оцінка знань і професійно-творчих умінь студентів за якістю створеного освітнього творчого продукту; г) уведення критеріально-діагностичної та рівневої системи для визначення адекватних, об'єктивних параметрів різних видів професійно-творчих продуктів під час їх створення, діагностики та оцінки; д) надання підвищеного значення рефлексивній діяльності; е) мотивація пізнавальної діяльності студентів за допомогою різних факторів, зокрема трансляції власного творчого досвіду викладача; ж) широке використання комплексу методів і механізмів творчої діяльності, зокрема евристик, для формування інтегративних професійно-творчих умінь; з) розв'язання суперечності між свободою пізнавально-творчої діяльності студента і необхідністю жорстких стандартів щодо їх навчальних досягнень.

З метою реалізації третьої дидактичної умови всі етапи досліджуваної евристично-модульної технології наповнювалися різноманітними видами евристичної діяльності, до яких ми відносили: конструювання власних професійних мотивів у студентів; евристичну бесіду; власну трансформацію основних професійних визначень, тлумачень, закономірностей; зіставлення, порівняння, узагальнення основних ознак; генерацію ідей; розвиток емпіричних знань до рівня теоретичних; розв'язання евристичних задач; моделювання виробничих ситуацій майбутньої професійної діяльності тощо.

Завдання евристичної освітньої діяльності – це конструювання студентом власної освіти через створення продуктів, що входять до змісту цієї освіти. Зовнішній освітній продукт учасника освітнього процесу забезпечує отримання ним внутрішнього продукту – зміна знань, досвіду, здібностей, умінь та інших особистісних якостей. Внутрішній продукт учасника освіти і є тим якісно новим результатом, якого досягає евристична діяльність. До внутрішнього продукту освітньої діяльності студентів ми відносимо і досліджувані нами професійно-творчі вміння майбутніх фахівців.

Нами використовувалися дві основні функціональні характеристики евристичних методів, що забезпечують евристичне навчання: функції “наштовхування” на правильне рішення і функції “скорочення” варіантів під час визначення можливих шляхів вирішення задач.

Для визначення відмінності евристичних запитань від неевристичних

використовувалось поняття “відкрите запитання”, тобто запитання без заданого напрямку пошуку відповіді, коли студенту відкриті різні шляхи і засоби його розв’язання.

Правомірно сказати, що евристична діяльність – своєрідний прообраз майбутнього справжнього професійного дорослого життя і тому передбачає наявність основних типів діяльності людини і багатоманітність подальших результатів. Студенти створюють індивідуальні освітні продукти пізнання об’єктів, моделюють на рівні свого розвитку аналогічні явища «великої» науки, сфери своєї майбутньої діяльності «зрілих професіоналів». Такий процес є переходом до ознайомлення і порівняльного засвоєння культурної багатоманітності загальнолюдських продуктів праці, оскільки студенти засвоюють «справжні» способи діяльності, які будуть відігравати не стільки навчально-тренувальну, скільки реальну дієву роль в їх подальшому професійному житті.

Отже, евристична діяльність має на меті конструювання студентом власного сенсу, цілей і змісту професійної освіти, а також процесу його організації, діагностики та усвідомлення. Без такої діяльності студента неможливо забезпечити процес формування його професійно-творчих здібностей і вмінь.

Забезпечуючи четверту дидактичну умову ми дотримувалися загальноприйнятої думки, про те що вміння мають формуватись безпосередньо у процесі професійної практики на основі теоретичних знань, отриманих під час аудиторних занять та самостійної роботи студента. У дослідженні практика виконувала функцію перевірки теорії і певною мірою забезпечувала почуттєву основу професійного мислення та була елементом пізнання суті професійної діяльності. Професійна практика – реальне професійне середовище, де формувалась готовність студентів до професійно-творчої діяльності.

Професійна практика – це органічна частина навчально-виховного процесу, яка забезпечувала поєднання теоретичної підготовки майбутніх фахівців із професійно-творчою практичною діяльністю. Професійна практика мала характер неперервності та послідовності, починаючи з першого року навчання.

З позицій проблеми формування особистості професіонала у період проходження практики професійно-творче становлення студентів зводиться до формування внутрішньої готовності до усвідомлених уявлень, реалізації

перспектив розвитку професійної майстерності, творчості. Щоб практичне навчання студентів дійсно було одним з головних етапів формування їх професійно-творчих умінь, професійна практика, як і будь-яка інша діяльність, повинна бути привабливою і значущою для студентів.

Особливо важливим було визначення п'ятої дидактичної умови – забезпечення компетентної педагогічної діагностики готовності студентів до професійно-творчої діяльності. У дослідженні ми виходили з того, що педагогічна діагностика у вищому навчальному закладі – це педагогічна діяльність, яка спрямована на вивчення і розпізнавання стану об'єктів і суб'єктів освіти з метою співпраці з ними та управління процесом освіти і виховання. Діагностика розглядалася нами як загальний підхід до вияву всіх обставин перебігу дидактичного процесу, чітке визначення результатів останнього.

У проведеному нами дослідженні діагностика визначалась як встановлення за допомогою спеціальних вимірювальних механізмів (критеріїв) реальної якості знань, досягнення певного рівня їх засвоєння, осмислення, творчого пристосування до свого професійного досвіду і рівня підготовки у вигляді сформованих професійно-творчих умінь розв'язувати нестандартні задачі діяльності. Це є виявом причин успіхів і невдач. Провівши всі необхідні діагностичні операції, ми здійснили оцінку знань і професійно-творчих умінь. Тобто оцінка у більш вузькому смислі була подана як результат проведеної діагностики.

Висновок. Для формування професійно-творчих умінь студентів необхідно створити спеціальне дидактичне середовище, яке б активізувало пізнавально-творчу діяльність усіх учасників навчального процесу.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бреус С. М. Формування вмінь майбутнього вчителя в процесі педагогічної підготовки : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук : спец. 13.00.09 “Теорія навчання” / С. М. Бреус. – Кривий Ріг, 1995. – 21 с.
2. Козырева А. Ю. Педагогические аспекты творческого развития личности: автореф. дис. на соискание науч. степени канд. пед. наук : спец. 13.00.01 “Теория педагогики и история педагогики” / А. Ю. Козырева. – М., 1995. – 19 с.
3. Онушкин В. Г. Образование взрослых: междисциплинарный словарь терминологии / В. Г. Онушкин, В. И. Огарев. – С.-Петербург–Воронеж : ИОВ РАО. – 1995. – 232 с.
4. Петренко В. Л. Комплекс нормативних документів для розроблення складових системи стандартів вищої освіти / В. Л. Петренко // Інформаційний вісник вищої освіти. – 2003. – № 10. – С. 5 – 37.
5. Романова В. Г. Формирование творческих умений в процессе профессионального образования / В. Романова, В. Романенко. – Санкт-Петербург : Изд-во С.-Петербургского ун-та, 1992. – 218 с.